[16] Пак там, т. 5, л. 117–118.
[17] Пак там, т. 5, л. 113.
[18] Пак там, т. 5, л. 118.
[19] Пак там.
[20] Пак там, т. 5, л. 113–114.
[21] Пак там, т. 5, л. 114.
[22] Пак там.
[23] Пак там, т. 5, л. 115.
[24] Пак там, т. 6, л. 82.
[25] Пак там, т. 5 , л. 115.
[26] Пак там, т. 5, л. 117–118.
[27] Пак там, т. 5, л. 115.
[28] Пак там.
[29] Пак там.
[30] Пак там, т. 6, л. 79.
[31] Пак там, т. 5, л. 118.
[32] Пак там, т. 5, л. 118.
[33] Пак там, т. 5, л. 119.
[34] Пак там, т. 6, л. 79.
[35] Пак там, т. 6, л. 82.

Христина Мирчева

ПРОБЛЕМИТЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА В РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ – ИСТОРИЯ И НАСТОЯЩЕ

Темата за човешките права и гражданските свободи, за свободата на личността, за защитата на тези права в условията на демокрация занимават умовете на забележителни изследователи от времето на Жан Жак Русо до наши дни. Всеки от тях внася нюанси в определението на демократичните ценности и принципи, но всички признават изключителната важност на посочените теми за твърде важните обществени отношения „власт–личност", т.е. *за демокрацията.*

Поставени в измеренията на съвременна Русия, тези проблеми придобиват особено значение. Управляващите в Руската федерация (РФ) политически личности и партии повече от две десетилетия търсят решение на изискванията за демократизация на обществото и държавата. Преходът от съветското към гражданското общество обаче се оказва твърде сложен, изпълнен с рискове за мнозинството от населението и обременен от предходния исторически ред.

В чужбина признават тези трудности. Известните от близкото минало „съветолози", станали „русисти" и „путинолози", по принцип изхождат от своите ценности за демокрация, поради което се занимават преди всичко с отклоненията и нарушенията на властите, съпътстващи процеса на демократизация в Русия. В повечето случаи те демонизират страната и нейните политици с традиционно антируски заклинания, запазили удивителна трайност от времето на антисъветизма. Обективно тези „нови" специалисти" по Русия се сблъскват с нестандартната (за техните понятия) евроазиатска държава, която по стечение на историческите обстоятелства носи в себе си характеристики, определени от далечното минало на царска Русия и близкото – на СССР.

Поради очевидно неразбиране на руската история чуждите анализатори порицават съвременната РФ заради запазеното *авторитарно начало,* заложено от три века насам. Днес авторитарното начало, пише В. Федоровски, *„има претенцията да защитава националните традиции, без да подражава на Запада. То включва едновременно православния клир, руски националисти и хора, настроени носталгично по „твърдата ръка"[1]* . Това е ново виждане за силите, които поддържат т.нар. авторитарно начало.

Политологът Д. Тренин, директор на Изследователския отдел на Московския Център „Карнеги" през 2008 г., твърди, че посоченото начало се разкрива и във външната политика на РФ. Задача минимум на руската външна политика, твърди Тренин, е издигането на Русия на равнището

на ключов глобален играч. Задача максимум е *„да замени хегемонията на САЩ"*. Тренин е убеден, че *„Москва предчувства залеза на глобалната система с доминация на Запада, а САЩ са последната западна империя"*, а Западът изостава в своето мислене за Русия. Модернизирана Русия може да се окаже по-скоро по-способен конкурент, отколкото податлив партньор. Поради това *„на Запада е нужна собствена политика за това, че има работа със страна, която не може да промени"[2].*

На 6 януари 2012 г. „Юманите" потвърждава, че от март 2000 г., когато В. Путин получава доверието на избирателите като президент, *„се залага началото на мълчаливия договор между властта и обществото: стабилност в обмен на монополизация на властта"[3]*, т.е. на запазване на авторитарното начало.

Интересът към руската политическа реалност и обръщането към най-близкото минало, в което започва възстановяването и укрепването на РФ като държава, след рушителното десетилетие на Б. Елцин, е обективно предопределен. *Първо*, в годините на изграждането на руската държава (XVI в. до края на XIX в.) руските владетели водят настъпателна и в същото време подбрана по методи политика спрямо съседните народи, племена и етнически групи на изток, на запад и на юг, които завладяват. Царе и императори налагат евразийското измерение на държавата с повече успехи на изток, отколкото на запад. Трудно извоюваното разширение на руската държава на два континента се съчетава с още по-трудно извоюваното самочувствие на държавата и като европейска сила, с която Европа трябва да се съобразява въпреки нежеланието си.

Второ, Руската империя не участва в европейската Реформация и Ренесанса, нито в епохата на Великите географски открития. За Европа тя остава *„особена"*, защото по-късно се възползва от модерните европейски обществени процеси. Това става по времето на императрица Екатерина Велика II, истинската наследница на Петър Велики. Елен Карер д'Анкос, ерудиран учен и политолог, твърди, че именно Екатерина Велика *„продължава делото на императора за ориентация към Запада чрез активна външна политика, благодарение на която успява да осъществи мечтата на Петър за експанзия на юг, като същевременно разширява руската територия на запад"*, а *„присъединяването на Украйна и на Беларус укрепват позициите на Русия в стремежа ѝ да се превърне в център на славянския свят"[4].*

Трето, обективна причина за постоянния интерес на изследователи от Европа, Америка и Азия към Русия в миналото и днес е непознатото за тях понятие *„славянска душевност"* на съответните народи в империята и в СССР. В повечето случаи чуждите изследователи не разбират тази „душевност", но отбелязват нейните морални характеристики – благочестивост, трудолюбие, готовност за помощ, разбирателство, съзнателно отношение към държавата, уважение на обществените порядки, издръжливост в тежки времена, уважение към моралните награди, доверчивост и други елементи на *менталността*, т.е. на съзнателното поведение на индивидите сред хората и сред природата. Тези ценности имат консервативен характер, т.е. те са трайни независимо от промените в живота [5]. И в условията на т.нар. глобализация всеки етнос и всяка нация (и в многонационалните държави) запазват незаличимите етнически характеристики и чертите на определена култура, а в политически план стават съзнателни привърженици на разнообразието на човешките общности и на т.нар. многополюсен свят.

У. Чърчил е единственият европейски политик, който в средата на XX в. се интересува от народопсихологията на много нации, включително и на славянските. На 22 юни 1941 г., когато започва нацистката агресия срещу СССР, в реч по радиото и обръщение към Британските нации Чърчил обявява решението на правителството да подкрепи борбата на съветските народи, но в аргументацията си включва психологическия портрет на славянските нации, изправени пред жестокостите на агресора. Той предупреждава агресорите за силата на онази неудържима мъст, която започва да бушува в душите на славяните, когато стават свидетели на убийства на близки и роднини, когато се разрушава, граби и потъпква святото[6].

Четвърто, в края на XIX и началото на XX в. Руската империя залага, макар и за кратък период, на т.нар. *славянофилство*. Това е теоретически обоснована политика, целяща да обедини славянските нации и да ги постави под руска опека. Тази политика има временен успех, но културните корени, които я определят, остават не напълно размити почти до края на XX в. Те са брънка от менталността на славянските народи в голямата държава, те подтикват и проявите на руския национализъм[7] така, както други културни корени активизират национализмите на нации и етнически групи в най-голямата по територия страна на нашата планета. В началото на XXI в. няма условия за възраждане на т.нар. славянофилство, но в идеен смисъл Западът подозира руския национализъм в опити да рестартира една невъзможна политика. Истинската причина за подозрението е укрепването на руската държава, което не се нрави на определени политически среди в Европа и света.

Пето, СССР съществува над 70 години и този исторически факт показва най-малкото, че поколения граждани на РФ нямат спомен за друга обществена наредба освен за съветската. Те нямат друг исторически опит и страдат, когато той престава да съществува. След 1991 г. тези поколения попадат в особено личностно и социално затруднение, което засилва носталгията по СССР и силната държава.

Русия е уникална държава в сравнение с европейските си съседи. Тя не е регионална държава, защото представлява съставна част от инфраструктурата на Европа и съществена част от инфраструктурата на Азия. Днес, макар и останала в по-малки мащаби, Русия е на „крачка" от Япония и Аляска, има изключително дълга граница (в два сектора разделени от Монголия) с Китай и граница с Корея, поддържа традиционни връзки с Индия, със страните от Централна и Западна Азия, от Близкия изток. Русия, отбелязва Елен Карер д'Анкос, *„остава мултиетническа и мултикултурна (въпреки че руският народ е мнозинство)"*. Русите (80% от населението на РФ) обаче *„изпитват чувство на дълбоко унижение при вида на смалената в територия и човешко измерение родина, лишена от своя статут на империя и на свръхсила"[8].*

Изходът от създалата се ситуация е труден, но той започва с промяната на *основния закон* на държавата след разпадането на СССР и последвалите промени в териториален и идейно-политически план (1993). В Русия се създава *президентска институция* с твърде големи пълномощия, които създават проблеми пред демократизацията на страната. В държавата действа *многопартийна система*, провеждат се *избори за президент*, за депутати в парламента, за местна власт, т.е. изпълняват се едни от универсалните изисквания на демокрацията за всеобщо тайно гласуване, гарантиране на избирателните права на гражданите, спазване на определени от конституцията граждански и човешки права.

Реализирането на тези права обаче се изправя пред определени трудности. *Първо*, Русия живее в един *неоднороден режим*, при който демокрацията по странен начин се преплита с деспотизъм, а новият руски капитализъм съдържа значителни елементи от криминалитета и големи блокове от предишните социалистически обществени отношения. Липсата на последователност в реформите, едноличните понякога противоречиви решения на президента, липсата на силна централна власт водят до тежки икономически и политически кризи.

Второ, проведената приватизация се съпровожда от множество *нарушения на закона*, при които старата и „новата" държавна и партийна бюрокрация използва всички методи, за да получи място и дял от тази приватизация. Консолидирането на бюрокрацията създава условия, при които бюрокрацията забогатява, а криминалното присвояване на държавна собственост се ускорява.

Трето, по данни на руски изследователи към края на 1999 г. *жизненото равнище на населението спада с 40–50%*. Половината от населението живее в крайна нужда, а образованието, здравеопазването и културата деградират. В страната има 10 млн. безработни (по официални данни), но положението в селските райони е още по-трагично, тъй като там няма работни места, а селскостопанското производство драматично намалява.

Четвърто, по време на Борис Елцин правителствата и президентът отказват да проведат т.нар. *„декомунизация"*, а централната власт остава слаба. При липса на добра организация във федералните институции не може да се постигне синхрон, а чувството за хаос в действията на „семейството" (Елцини) става все по-силно. Губернаторите също чувстват слабостта на центъра и се изкушават да нарушават законите. По тези причини в интервю пред журналисти от немското списание „Дер Шпигел" (юли 2007 г.) Александър Солженицин обобщава: Елцин оставя *„разграбена и подкосена страна, с деморализирано и обедняло мнозинство от народа"[9]*

При цялата съвкупност от проблеми и закононарушения в Русия *се срива цялата идеологическа и кадрова система на държавата, а принципите на управление се обърквaт тотално.* Не се създава всеобщо организационно начало на обществото и конкретна регулативно-контролна система, направляваща живота и дейността на населението. Тези факти се отнасят и за външната политика на РФ. Рой Медведев, известен съветски дисидент, признава фактите, но твърди, че въпреки всичко Б. Елцин не е деспот и тиранин. Той си отива доброволно и оставя чувство за някаква странна романтика на неговото време [10]. Въпрос на менталност.

Премиерът Владимир Путин почти на другия ден от назначаването си експонира деловитост, чувство за отговорност и умение да нарича нещата в обществото и държавата с точните имена. Твърде скоро, отбелязва Б. Елцин в спомените си, обществото се убеждава, че Путин умее *„да внушава на хората надежда, вяра и усещане за сигурност и спокойствие. Той... искрено и твърдо реагира на събитията по начин, какъвто очакват от него десетки милиони руснаци"[11].* А. Солженицин потвърждава тази констатация: *„И той [Путин – Б. а.] се зае с възможното, постепенно, бавно да я възстанови [Русия – Б. а.]. Тези усилия не бяха забелязани веднага и още повече оценени. Но можете ли вие да посочите пример в историята, когато мерки по възстановяване на крепостта на държавното управление са посрещнати доброжелателно отвън?"*, напомня големият творец[12].

За изненада на критиците и недоволните от назначението на млад и непознат за политическите кръгове човек, Държавната дума утвърждава В. Путин за премиер в условията на предизвикателствата на сепаратистите в Дагестан и Чечения. С твърда ръка и остър език премиерът се заема с проблемите в Кавказ и в икономическата област. *„Готовността на Путин в този труден за Русия час да поеме върху себе си цялата отговорност само за няколко дни го превръща в най-уважавания политик"[13]*, отбелязва А. Рар, немски биограф на Путин.

Широката публика е впечатлена от действията на държавното ръководство в управлението на войната в Чечения, но и от програмната статия на Путин в предизборната кампания за президент, която експонира нов вид проект за политика: 1) консолидация на руското общество, т.е. преодоляване на *„вътрешното разделение"* на обществото и съзидателна работа в името на Отечеството с доброволно обществено съгласие; 2) укрепване на държавата по формулата *„Русия се нуждае от силна държавна власт и трябва да я има... Силната държавна власт в Русия – това е демократична, правова, дееспособна федеративна държава"*; 3) ефективна икономика, последователна и резултатна социална политика, целяща борба срещу бедността и повишаване благосъстоянието на хората, и 4) държавна подкрепа за науката, образованието, културата, здравеопазването, за да могат народите на РФ да се *„изправят до върховете на световната цивилизация"[14]*. Този политически проект остава документ с изключително стратегическо значение и днес.

Проектът на и.д. президент допада на голяма част от населението на Русия и в съчетание с благоприятния за Русия ход на чеченската война гарантира успеха на В. В. Путин изборите за президент (март 2000 г.). Този проект обаче не се харесва на противниците на избрания президент в страната и в чужбина. В. Федоровски вижда в него *„струпване на неясни идеи"*. В този проект, продължава той, има *„носталгия по СССР; имперски и месиански идеи, основаващи се на православието; елементи на концепцията за „евразийско пространство", внушения за руското своеобразие, почти неподдаващо се на определение, и най-вече копнеж по силна държава ..."[15]*.

Няма да спорим с автора, защото той изразява това, което не харесва. Мнозинството от населението на Русия обаче приема този проект и показва своето удовлетворение от обещанието за силна държава. А. Рар пише: *„Русия се сдоби с нов силен и дееспособен президент.* – пише А. Рар – *Страната избира трети път [на развитие – Б. а.], различен от авторитарния режим и от демокрацията, по средата между западните либерални принципи и руските традиционни ценности"[16]*.

Президентът Путин конкретизира линията на управляващия екип като *„трансформация на страната от 400 години империя в национална държава"[17]* и отново печели авторитет, тъй като *националната идея* е нещо особено важно за руснаците. Освободена от идеологическите определения, тя придобива ново измерение, което по правило започва от *православието*. Вярващите в Русия нараства – християни (51% до 58%), мюсюлмани – (1% до 5%). След 2000 г. *религиозната доктрина постепенно преминава на равнище политическа идея*, която има фундаментален характер. Тя се „върти" около личността на Путин (без идеология), която мобилизира хората. Президентът въздига моралната и духовната легитимност на Руската православна църква (РПЦ), която се ползва с одобрението на 54% от населението, т.е. тя е втората, радваща се на доверие институция, след президентството.

Вторият силен фактор на националната идея е *чувството за национална гордост и вярата в държавните институции*. Общоизвестно е, че идеята за величието на Русия е твърде популярна сред руските избиратели, които живеят със самочувствието на *„народ, строител на империя – отначало руска, после съветска"*. Основният извор на тази идентичност е исторически утвърдилата се от средата на XIX в. вярност на хората към държавата. Преди век и половина в Русия *„се оформя държавната организация с мощна централна власт, с ефикасен механизъм за наследяване и с присъствието на силни управници ... с влиянието на православието, което de facto се превръща в държавна идеология на постсъветска Русия"[18]*, напомня В. Федоровски. В тази Русия националната идея продължава да бъде силен морален фактор на милиони хора.

Демократизацията на Руската федерация преминава през решителни реформи. Първо, с президентски указ той въвежда ново административно разпределение на страната със седем федерални окръга във федерацията – *Централен, Северозападен, Южен, Половински, Уралски, Сибирски и Далекоизточен*, които подчинява на личната си власт. По територия те съвпадат със старите военни окръзи от времето на СССР. Всеки окръг се управлява от упълномощен представител на президента, който се отчита пред него и се ползва само от два мандата. Мюсюлманските субекти на РФ, които са против централизма на Москва, възразяват на усилването на централната власт, но получават политическите заявления на президента за неговото уважение към мюсюлманите в Русия (без Чечения) и към исляма *„като една от историческите религии на руското пространство"[19]*.

Второ, през май 2000 г. президентът внася в Думата закон за реформиране на *вертикала и хоризонтала на властта* в Руската федерация. Изборът на реформите има управленско-политически характер. Той отговоря на обществените нагласи, които протестират срещу *„общата система на неуправление на страната"*. Тази система идва от досегашната структура на властта. По хоризонтала тя се дели между групи политици, олигарси и чиновници от различен ранг. По вертикала властта включва Център, губернатори, президенти на републики и автономии, кметове и регионални олигарси. Тази структура предопределя силното раздробяване на властта, което затруднява държавната политика.

Приетият закон за реформата обхваща пълномощията на всички власти – от центъра до местното самоуправление. В. Путин убеждава губернаторите сами да напуснат горната камара на парламента, тъй като това е в интерес на регулирането на държавното управление и в регионите. Самите губерна-

тори гласуват за това. Резултатите от реформата са бързи и конструктивни. Проверката на ефекта от реформата се осъществява по време изборите за местна власт (зимата на 2000 г.), когато се отчита консолидирането на руското общество независимо от икономическите проблемите. По данни на социолози 75% от анкетираните руски граждани смятат за особено важен принципа на избираемост на органите на властта.

Трето, президентът Путин въвежда т.нар. *„диктатура на закона"*, която цели ликвидиране на привилегиите на олигарсите и възможностите им да поддържат особени отношения с политиците и с държавните чиновници в свой интерес. Тя се привежда в изпълнение от прокуратурата, която разкрива закононарушения на редица известни олигарси. Следват и прокурорски решения, породили острите реакции на засегнатите. На среща с известни бизнесмени президентът Путин призовава *за развитие на бизнеса без политика.* Убеден в правотата си, той лишава част от олигарсите от техните медии и ги поставя под държавен контрол.

„Диктатурата на закона" се прилага и към т.нар. енергийни гиганти в цялата страна. Такъв е случаят с Михаил Ходорковски, собственик на гиганта ЮКОС, арестуван на 2 юли 2003 г. по обвинения за престъпления по време на приватизацията, неплащане на данъци, злоупотреба с власт, криминални престъпления. Властите обясняват, че всички действия, определени от диктатурата на закона, са част от борбата срещу т.нар. барони – грабители, т.е. те са логична част от прилагането на държавен контрол над използването и търговията на най-доходоносните ресурси на Русия [20].

Четвърто, реформите на президентската институция, подкрепени от парламента, водят и до *усъвършенстването на многопартийната система.* По силата на закон, приет през пролетта на 2001 г., за политически партии ще се възприемат само организации, които имат масова подкрепа, т.е. те са федерални обединения, изразяват интересите на гражданите и имат достатъчно организации в цялата страна. В срок от две години партиите трябва да се пререгистрират и да докажат правото си на съществуване. Благодарение на този закон, от опитващите се да извършват политическа дейност през 1999 г. 300 политически партии, през 2003 г. остават 26. Водещи са шест партии – „Единна Русия", Комунистическата партия на РФ (КПРФ), Либерално-демократическата партия на Русия (ЛДПР), блокът „Родина", „Яблоко", Съюзът на десните партии. Те участват в парламентарните избори през 2003 г., но последните две не влизат в Думата, а победата е за управляващата „Единна Русия"[21].

Към посочените управленски реформи в Русия се провеждат и множество други – административна, съдебна, военна, финансова, пенсионна, селскостопанска и др. Всички те постигат сериозно укрепване на централната власт и признание от мнозинството гласоподаватели, които възприемат установената в страната *„суверенна демокрация"*. На 14 март 2004 г. Владимир Путин е избран за президент за втори мандат с твърде сериозна преднина – 70% от гласовете на избирателите.

Политическите коментатори от кръга *„Открит форум"*, в който приживе участва А. Политковская, са категорично против въведеното от президентската институция определение на руската „суверенна демокрация". Те твърдят, че *„модернизирането на Русия се измества от задачата да бъде укрепена властта на една личност..., а моделът на контролирана демокрация не работи"*. Анна Политковская е убедена, че съветските порядки в страната се възвръщат, че повече от 6 хил. бивши и настоящи работници на КГБ и новата ФСБ работят с президента във висшите етажи на властта[22]. Опасения в този дух изразява и В. Федоровски. *„Реабилитацията на империята, завръщането на КГБ и поставянето под пълен контрол на кръговете, вземащи най-важните решения* – пише той – *са му [на Путин – Б. а.] осигурили неотменна роля в една система, в която той още дълго време ще остане ключов играч"[23].* Констатацията на автора се прави в края на първото десетилетие на XXI в., но звучи като прогноза.

Критиките по повод *„връщането на съветските порядки"* не са новост за обществения диалог в страната. Те продължават и в наши дни. Те не са само руски. В изминалите години обаче се установява една закономерност – в периоди на политическа и икономическа стабилизацията на руската държава, опозицията в страната и в чужбина засилва критиката си срещу възстановяването на съветските порядки и за липсата на демокрация. Руските гласоподаватели споделят друго мнение. По време на избори повечето от тях дават доверието си на управляващите от „Русия". Плурализмът е универсална черта на демокрацията, както и принципът – малцинството да се подчинява на решенията на мнозинството избиратели.

Темата за границите или съвместимостта на категориите *„съветско" и „руско"* обаче остава в политическото пространство на РФ и в чужбина. Безспорно спомените за съветския период не са изчезнали. Отношението на различните групи граждани към времето на съветската власт е различно, но все още преобладават носталгично настроените хора. В последното десетилетие се наблюдава олевяване на голяма част от избирателите. По своята същност отъждествяването на „съветското" с „руското" е по-скоро политическа позиция отколкото пропаганда. Новото поколение политици, коментира А. Солженицин, *„бързат да обвиняват [управляващите – Б. а.], сякаш те са се освободили, а Москва е останала комунистическа"*, но *„непрестанните упреци отвън* [в тази посока – *Б. а.] са по-скоро контрапродуктивни"[24].*

Вторият мандат на президента Путин бележи нов етап в демократизацията на Русия и в укрепването на нейните икономически възможности. Екипи специалисти разработват нови програми, които да надградят постиг-

натото. Увереност във възможностите на държавата дават силните позиции на „Единна Русия", която постига консенсус с Комунистическата партия, Съюза на десните сили и „Яблоко", а суверенната демокрация възпроизвежда оперативна система на съвременната руска политика, при която извън демократичните институции не може да има друга, паралелна легитимност. По общо мнение на изследователи и представители на политическия елит на Русия натрупаният опит доказва, че суверенната демокрация е нов специфично руски модел на управление, който отразява особеностите на руската държава, на нейното общество, на културните му корени и националните интереси, на нейното единство и териториална цялост. Този модел отговаря на предпочитанията на общество, което е готово да се обедини около силен и всеотдаен лидер, който доказва своите способности и предлено ясно определя целите и задачите, които преследва. Става дума за авторитарна личност и за авторитарен стил на управление.

Чуждият наблюдател трудно възприема това. Джим Хоуленд от „Washington Post" се възмущава от *„пълното господство на Путин в политическото пространство"* и от *„удивителния факт, че мнозинството руснаци му отстъпват цялата тази власт, без да си представят достатъчно ясно как той смята да я използва"*. Гражданите на Русия изглежда не се смущават от това. Мнозинството приема модела на управленска доктрина както и новопоявилите се обществени формации като Международен център за човешки права, Социален комитет за защита на правата на лишените от свобода, Московска хелзингска група, Мемориален център за човешки права, „Human Rights Watch", „Amnesty International" и други. Тези движения и обединения постоянно критикуват управляващите по въпросите на свободата на словото и медиите – теми, които заемат сериозно място и в чуждестранния печат.

Властите реагират сдържано, но подчертават, че свободата на словото не означава безотговорност. Това се отнася особено за онези неправителствени организации (НПО), които получават финансова подкрепа от чужбина като „Комитет 2008" на Г. Каспаров. А протестите на тези организации не впечатляват широките среди на руското население. За руснаците, констатира демократът М. Касянов, високият жизнен стандарт и благополучието в личния живот са по-важни и по-скъпи, отколкото свободата на словото. Човекът на изкуството Мстислав Ростропович обаче споделя изненадата си от твърдата, свободна критика срещу Путин в руския печат и допълва: *„Наистина, тя невинаги е умна. Те още не са привикнали към свободата. И не умеят да се държат така"[25].*

В края на втория мандат на президента Путин процесът на демократизация на Русия и на руското общество има измерения: 1) в Руската федерация се спазват принципите на конституционализма и парламентаризма;

2) Конституцията на РФ и федералният закон за статута на магистратите гарантират независимостта на съдебната система; 3) многопартийната система остава характерна черта на политическата система на Руската федерация; 4) руската политическа култура и доктрината на суверенната демокрация възпроизвеждат оперативната система на съвременната руска политика. Извън демократичните институти не може да има друга, паралелна легитимност.

В навечерието на президентските избори през 2008 г. управляващата партия не крие нерешените проблеми на обществото и властта. Става дума за липсата на гражданско общество в страната, за бавното развитие и демократизиране на местното самоуправление, за слабата и разединена опозиция в парламента, за силната бюрокрация, успешно приспособила се към новата икономическа система, която грубо „господства" над гражданите, поддържа корупцията и закононарушенията. Все още има примери на неефективно правосъдие, отсъства граждански контрол над въоръжените сили, а голямата пропаст между бедни и богати продължава да представлява предпоставка за корупционни практики. Вътрешната опозиция и чуждият печат все още твърдят, че има опит да се управлява демокрацията, да се противодейства *„на предполагаемите противници на държавната власт и на възстановяването на традиционната руска държава, авторитарна отвътре и имперска извън пределите ѝ"[26].* А. Солженицин откровено обобщава: Русия *„все още не е демократична страна, тя токущо започва да гради демокрация и няма нищо по-лесно от това да се предяви списък с пропуски и нарушения, и заблуждения"[27].*

Русия има проблеми и в края на първото десетилетие на XXI в. Те са политически, икономически и обществени. След парламентарните избори в края на 2011 г. част от руските избиратели изразяват съмнение за честността на изборите. В навечерието на президентските избори (март 2012 г.) се разгръща протестно движение на представители от т.нар. средна класа в големите руски градове, които настояват за демократични избори. Те възразяват срещу предвидената от „Единна Русия" рокада „Медведев–Путин". Това са млади хора, професионалисти, спечелили от пазара на недвижимо имущество в Москва и от нефтеното богатство на страната [28], т.е. постигнали добро материално положение благодарение на политиката на управляващите. Те обаче нямат мнение по курса на политиката за предстоящия период, те само протестират.

В предизборната обстановка се чуват различни мнения и за етническата политика в Русия, включително за потискане на руснаците в страната. Този актуален проблем свидетелства, че *„държавните структури не изпълняват преките си задачи – не защитават живота, правата и сигурността на гражданите"[29].* С етническата политика обаче възниква и темата за т.нар. „руски фашизъм". В специална статия кандидат-президентът Путин

обаче обобщава: *„Руският народ е държавообразуващ"; „великата мисия на руснаците е да обединяват, да споявят цивилизацията – с езика, културата, с „всемирната отзивчивост"*, по израза на Фьодор Достоевски"[30].

Реалностите в Русия изискват властите навреме да решават проблемите на обществото. Процесът на демократизация на Русия обаче работи и този факт не може да се отрече. В противен случай може да се предположи, че някой се страхува от силна Русия!

БЕЛЕЖКИ

[1] Федоровски, Вл. Призракът на Сталин. С., 2012, с. 196.
[2] Вж. Тренин, Дм. О наследстве Путина. The Moscow Times, July 22, 2008.
[3] Каменка, В. Российское общество в поисках идентичности. (inosmi.ru/politic/20120106/181561970.html).
[4] Д'Анкос, Елен Карер. Евразийската империя. История на Руската империя от 1552 г. до наши дни. С., 2007, с. 47, 52.
[5] Вж. R. Buchanan в неговата „History and Industrial Civilisation". L. 1976; „A History of Civilisation" (v. I–II, Oxford UP, 1957).
[6] Чърчил, У. Мемоари. Т. 3. С., 1994, 354–355.
[7] Д'Анкос, Елен Карер. Цит. съч., с. 325.
[8] Пак там, с. 319.
[9] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью". – В: Известия.ru/purson
[10] Медведев, Р. Времето на Путин? С., 2003, 37–39.
[11] Елцин, Б. Среднощни дневници. С., 2000, 408–409.
[12] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[13] Рар, Ал. Владимир Путин. „Немецът" в Кремъл. С., 2002, 300–301.
[14] Мирчева, Хр. Руската федерация в динамичния свят на най-новото време. С., 2009, 159–160.
[15] Федоровски, Вл. Цит. съч., с. 194.
[16] Пак там, с. 333.
[17] Мирчева, Хр. Цит. съч., 184–185.
[18] Пак там, с. 219.
[19] Д'Анкос, Елен Карер. Цит. съч., 324–325.
[20] Мирчева, Хр. Цит. съч., с. 171, 173.
[21] Пак там, с. 189.
[22] Политковская, А. Русия на Путин. С., 2007, с. 302.
[23] Федоровски, Вл. Цит. съч., с. 203.
[24] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[25] Мирчева, Хр. Цит. съч., 196–197.
[26] Вж. Брюс Джексън. Демокрацията в Русия. InoPressa, August 16, 2007.
[27] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[28] Цит. по: inosmi.ru/social/20111212/180073748.html
[29] Владимир Путин призовава в „Независимая газета" за „премерена и мъдра" етническа политика в Русия. 24 януари 2012 (www.svobodata.com/page.php?pid = 8011&rid = 5773)
[30] Пак там.

Нина Дюлгерова

АЗЕРБАЙДЖАН – КАВКАЗКИЯТ ТИГЪР В ЕНЕРГИЙНА ЕВРАЗИЯ

През последните години енергетиката продължава да засилва своята роля в международните процеси. Икономическите катаклизми и дълговите кризи не само не променят, а напротив, увеличават динамиката в дипломатическите преговори и политическите действия в регионален и глобален план. Все по-голямо значение придобива географското ситуиране на държавите, произвеждащи и транзитиращи стратегическите енергийни суровини – нефт и газ.

„Арабската пролет", която от декември 2009 г. променя региона на Персийския залив и Северна Африка, също влияе върху света, но и генерира сериозни проблеми за решаване на енергийните проблеми на Европа. Намаленото количество на нефт и газ от този традиционен на доставки район засилва значението на съществуващите, но също така и на диверсификационните газ и нефт проекти от каспийския регион.

През последните години на икономическа криза, политическите катаклизми и социалното напрежение нефтът и газът се превръщат в конвертируема валута, която определя до голяма степен геополитическите конфигурации. Победилият в биполярното противоборство Запад през последните години все по-често е в позицията на търсещ подкрепата и помощта на енергийните държави от Изтока. И ако човешките потоци от интелектуална и физическа енергия продължават да търсят решението на своето оцеляване в западния свят, то европейските икономически и политически фактори ориентират своите стратегически планове и действия към страните от Каспийския регион на постсъветското пространство.

Не е случайно ухажването и опрощаването на греховете в хуманитарната област на такива страни като Русия, Казахстан, Туркменистан, Азербайджан. Те са ключови фактори в решаването на енергийния проблем на Европа, което предопределя и поведението на политическите лидери в Брюксел, Берлин, Париж, Рим и др. Не трябва да се елиминира обстоятелството, че икономическите процеси имат своята политическа визия. През последните години обаче тя има своя собствена логика, която се разминава с общоизвестния постулат от миналото, че „икономиката определя политиката".

Настоящата статия има за цел да очертае мястото и ролята на един от най-активните субекти в енергийна Евразия – Азербайджан, чието географско място и енергийни ресурси, съчетани с адекватни и мобилни